

TEMEL FRANSIZCADA DEVİNİM BİLDİREN SÖZCÜKLER Anlam Çözümlemesi

Bu yazıda Temel Fransızcada devinim bildiren sözcüklerin anlamsal yapısını ortaya çıkarmayı amaçlıyoruz. Temel Fransızca¹ yaklaşık 3500 sözcükten oluşuyor. Bu sözlüğü oluşturan sözcükler çeşitli kavram alanlarına indirgenebilir. Bu alanlardan, «devinim» anlam eksenini çevresinde toplanan öğelerin çözümlemesini yapacağız.

Temel Fransızca'yı G. Gougenheim öncelikle sözlü dilde en sık rastlanan öğeleri saptamak amacıyla hazırladı. Sözcüklerin seçiminde üç ölçütten yararlandı: Sıklık, dağılım, kullanılabilirlik (durumsallık). Böylece oluşturulan Temel Fransızca sözlüğü sözlü dile öncelik veren görsel - işitsel yöntemlerin hazırlanmasında büyük yarar sağladı.

İncelediğimiz alanda yer alan sözcükler arasındaki çeşitli ilişkileri (eşanlamlılık, karşıtanlamlılık, çokanlamlılık, üstanlamlılık) saptamak için anlambirimcik çözümlemesinden yararlandık. Kuramsal çerçevemizi oluşturan yapısal anlambilim özellikle Pottier, Lyons ve Greimas'ın yapıtlarında biçimlenir. Yapısal anlambilim kavramları arasında en önemlisi «anlambirimcik»tir. Anlambirimcik şöyle tanımlanabilir²: «Anlambirimin gösterilen kesimini oluşturan en küçük anlamsal birimlerin ya da anlam özelliklerinin her biri». Bir bütüncede yer alan sözcüklerin çözümlemesinin belirli sayıda anlambirimcikle gerçekleştirilebileceği varsayımından kaynaklanır yapısal anlambilim. İncelediğimiz alanda da anlam eksenlerini oluşturan anlambirimcikleri saptayıp yapıyı ortaya çıkarmayı amaçlıyoruz.

1. Bkz. E. Öztokat, «Yabancı Dilde Sözcük Öğretimi», *Dilbilim II*, İstanbul, 1977, s. 189.
2. *Başlıca Dilbilim Terimleri*, İ. Ü. Yabancı Diller Yüksek Okulu yay. 1978, s. 18.

Ancak burada bir noktayı aydınlatmakta yarar var. Genel dil sözlüklerinde sözcüklerin hemen hemen tümü çokanlamlıdır. Temel Fransızca'da ise sözcüklerin en sık kullanıldıkları anlamlarla yetinilir. Çokanlamlılık bu düzey için yeterli görülen boyutlarda tutulmuştur. Çalışmamızda sözlükteki tanımlardan yararlandığımızı belirtmek yerinde olur. Örneğin genel dilde çok sayıda anlam içeren **aller** (gitmek) sözcüğü bu sözlükte yalnızca 6 anlam içerir: 1) gitmek, 2) işlemek, çalışmak, gitmek, 3) durumda olmak (sağlık), 4) yakışmak, uygun gelmek, 5) yakın gelecek zamanı gösteren yardımcı eylem, 6) ünlem. Bu nedenle çözümlememiz Temel Fransızca sözlüğü çerçevesinde geçerlidir ve tümü kapsayıcı özellik taşımaktan uzaktır.

Çalışmamız, biçimden hareket ederek anlama varmayı amaçlayan bir çalışmadır.

Devinim kavram alanına giren sözcüklerin çözümlenmesinde temel bir karşıtıktan yola çıkılabilir:

devinim	/	devinimsizlik
mobile	/	immobile
mouvement, déplacement		rester, demeurer
mouvoir, bouger, (se) déplacer		être, se trouver

«être, se trouver» eylemleri «durağanlık» anlambirimciği, «se déplacer» eylemi ise «devingenlik» anlambirimciği içerir. Bu arada «se déplacer» sözcüğünden hareket ederek çözümlene başka bir boyutta sürdürülebilir:

yaya (à pied)	/	araç (véhicule)
marcher		conduire, rouler, prendre (train, autobus,)
piéton		conducteur

Bu yönde geliştirilecek çözümlene bir alt-alan oluşturabilir. Bu alt-alanda çeşitli taşıtlar ve bunları kullanan kişiler yer alabilir. Örneğin, «conducteur» üstanlambirimi ile birçok öge açıklanabilir:

«cycliste» = conducteur + bicyclette, «pilote» = conducteur + avion
«mécanicien» = conducteur + train. Ayrıca taşıma araçlarını «motorlu/motorsuz», «karada/havada/denizde», vb. karşıtlıkları ile anlambirimciklerine ayırabiliriz. Yukarıda yer alan «conducteur» sözcüğü «cycliste, pilote, mécanicien» sözcüklerine oranla bir üstanlambirimidir (hyperonyme) Bu ilişkiyi «türsel» / «özel» sözcükler (mot générique / mot spécifique). karşıtlığı olarak da ele alabiliriz.

İkinci karşıtlık ise, eksik öğeli bir karşıtlıktır.

devinme	/	durma
mouvement, mouvoir	/	arrêt, s'arrêter

Ayrıca «hız» anlambirimciği ile şu karşıtlıklar elde edilir:

hızlı	/	yavaş
rapide, prompt		lent
courir, s'élançer		marcher
(se)précipiter		ralentir

Devinim anlam alanına giren sözcüklerin çözümlemesini yapabilmek için uzamda «yer» ve «yön» belirten sözcüklerin (déictique) dizgesini saptamak gerekir. Konuşucu ya da konuşulan kişinin konumunu saptayan bu sözcükler bildirişimde gerekli olan «belirleme noktaları»dır. Bildirişimde anlamın ortaya çıkması için bu öğelere gereksinme vardır. Konuşan kişi her zaman bu öğelere gönderme yapar. Aynı gönderme işlemi «zaman» kavramı açısından da geçerlidir. Bu kavram da tek başına bir alan oluşturur. «Yer» ve «yön» belirten sözcükler şu karşıtlıklara indirgenebilir. «yakın/uzak», «içerde/dışarda», «yukarıda/aşağıda», «ileri/geri», vb.

Devinim bildiren kimi sözcükler de bu karşıtlara göre çözümlenebilir:

«s'approcher» = devinim + yakınlık / «s'éloigner» = devinim + uzaklık

«entrer» = devinim + içeri / «sortir» = devinim + dışarı

«monter» = devinim + yukarı / «descendre» = devinim + aşağı

«avancer» = devinim + ileri / «reculer» = devinim + geri

«Yön» kavramını belirleyen temel karşıtlık ise:

gitmek (aller) / **gelmek** (venir)

«Aller» (gitmek) sözcüğünü «konuşan ya da konuşulan kişinin bulunduğu yerden uzaklaşma», «venir» (gelmek) sözcüğünü ise «konuşan ya da konuşulan kişinin bulunduğu yere yaklaşma» olarak tanımlayabiliriz. Bu açıdan ele alındığında anlam taşımadığı varsayılan kimi dilbilgisi öğelerinin aslında kimi sözcüklerin ayrılmaz parçaları olduğu gözlemlenir. Yukardaki karşıtlıkta yer alan sözcüklere «à» ve «de» ilgeçlerini eklemek yerinde olur:

aller à / **venir de**

Aynı ilgeçler «arriver» (varmak) / «partir» (yola çıkmak) karşıtlığında anlam belirleyici öğelerdir: «arriver à» / «partir de». Bu karşıtlığı aynı zamanda «kalkış noktası» / «varış noktası» karşıtlığıyla açıklamak olası. «Aller» / «Venir» karşıtlığına eklenebilecek eşanlamlı sözcükler ise şunlardır:

«Aller» = «se rendre», «se diriger», «se porter» / «Venir» = «provenir», «retourner».

«Arriver» = «aboutir», «parvenir», «gagner» / «Partir» = «s'en aller,» Ayrıca «aller» sözcüğüne «ettirgen» (factitif) kavramının eklenmesiyle tanımlanabilecek öğeler ise şunlar: «envoyer», «adresser», «jeter», vb.

«Envoyer» (göndermek) = gitmek + ettirgenlik.

«Amener», «emmener», «güider», vb. sözcükler ise «birliktelik (comitatif) kavramıyla açıklanabilir: «amener» (götürmek) = gitmek + birliktelik.

«Venir» sözcüğüne «ettirgenlik» kavramını ekleyerek şu öğeler açıklanabilir: «appeler» (çağırarak), «apporter» (getirmek) = gelmek + ettirgenlik. Ayrıca «apporter» sözcüğüne «birliktelik» anlambirimciğini de ekleyebiliriz.

Alanı oluşturan sözcüklerin aralarında kurdukları bu temel ilişkiler belirlendikten sonra çözümleme değişik alt-alanların saptanmasıyla sürdürülebilir. Tüm alt-alanlar incelendikten sonra temel yapıyı oluşturan anlambirimcikler belirlenebilir. Ayrıca bu tür bir çalışmanın özellikle yabancı dilde sözcük öğretimi konusunda yararlı olacağı kanısındayız. Sözcükleri tek başlarına, dizelgeler biçiminde öğretmek yerine aynı alanda yer alan, aynı anlambirimcikleri içeren sözcüklerle olan ilişkileri göz önünde tutarak öğretmenin çok daha yerinde olacağı kuşkusuz. Öğrencinin sözcük bilgisinden (edinc) sözcük kullanımına (edim) geçişini sağlamak gerekir. Bu nedenle bir sözcüğün dizisel ve dizimsel boyutta diğer öğelerle kurduğu ilişkilerin belirlenmesi öğrencinin edimini geliştirmek açısından çok önemlidir. Sözcük dağarcığının geliştirilmesinde sözlüksel alanların saptanması da öğrenmeyi kolaylaştırıcı bir etkidir. Yeni öğretilecek sözcüklerin daha önce öğrenilmiş öğelerle olan ilişkisini saptamak ve öğrencinin bu ilişkileri kavramasını sağlamak gerekir.

RÉSUMÉ

Dans cet article, E. Ötökat se propose d'étudier la structure sémantique des éléments qui constituent le champ lexical du mouvement dans le **Dictionnaire fondamental de la langue française** de G. Gougenheim. Pour ce faire l'auteur procède à l'analyse sémique afin de dégager les diverses relations (antonymie, synonymie, polysémie, hyperonymie, etc.) qui sous-tendent le corpus étudié.

Comme chaque acte de communication nécessite un système de repérage, l'auteur tâche d'abord d'établir les relations entre les déictiques spatiales. Ensuite, il met en relief certaines oppositions concernant les modalités (mouvement / non-mouvement, mouvement / arrêt, vitesse / lenteur, etc.) et la direction du mouvement, qui constituent les axes sémantiques de cette structure.

En guise de conclusion, E. Ö. précise que l'identification des champs lexico-sémantiques est d'une grande utilité pour l'enseignement du vocabulaire.
